

EL MEU ELOGI A JOAN FUSTER¹

JOAN REQUESENS I PIQUER

A Joan Fuster no li escauen gaire les efemèrides o,
en tot cas, podríem convenir que li fan poca justícia.

Bernat DEDEU²

El lema triat es fonamenta exactament en una sentència fusteriana que Dedeu recull en aquest any de 2022 on som i a mi, les dues, m'excusen de justificar el títol i el que escriuré. Cap elogi no augmenta el valor històric de l'obra de Fuster ni el de la seva vida social i política —sí, política en el sentit més auri: preocupació per la pàtria, la terra dels pares amb el seu passat, el present i la seva llengua. I alguns elogis són tan prescindibles, i com el que més el meu, que no goso desar-lo al calaix perquè dec ser de mena immodesta, ho admeto.

Un dia Fuster va escriure: «Res *d'homenatges*, home! La hipocresia és una *exigència* que la virtut imposa al vici».³ Si més no, i restringint-ne un poc l'abast sociològic, s'ha d'afegir que així passa en certes capelletes i en grans basíliques; aquelles, entre gent dita o autocreguda de «la cultura» (o cultureta), aquestes, en el món dels «polítics» quan remenen les cireres (diguem grapegen el «poder», per ser més exactes —allibrem la innocent fruita—), avui t'encenso i demà t'apunyalo. Doncs aquesta és la situació: em sento allunyat que em pugui caure al damunt cap blasme per hipocresia. Soc lector de Fuster de fa anys, n'admiro gairebé cada pàgina. Res més. Fórem contemporanis quan jo era jove i encara vivia despistat en aquest món. Avui el sobrevisc contemplant un altre món una mica amb els seus ulls; a voltes també s'encomana una certa manera de mirar, o de constatar i poder dir amb ell, «el vinagre encara és vi».

¹ Article enviat l'1 de setembre de 2022; publicat el 23 de novembre del mateix any a *Vademècum* <<https://mariatoldra.com/>>.

² «Fuster, al·lèrgic a l'efemèride», *El Temps de les Arts* (25 maig de 2022) <<https://tempsarts.cat/sense-categoria/fuster-allergic-a-lefemeride/>>.

³ Joan FUSTER, *Consells, proverbis i insolències*, Barcelona: Edicions 62, 1992, p. 45 i 116 la que vindrà.

El llenguatge es fa *poètic* a força de dignitat:
de *dignitat*—i tornem a l'essencial—humanística.

Joan FUSTER⁴

No ha estat l'efemèride fusteriana d'enguany —cent del seu naixement— la que m'ha mogut, sinó una casualitat de lectura cercant mots de Fuster dedicats als Borja,⁵ els de la valenciana família que aportà dos mascles al papat de Roma —les femelles, no cal dir-ho, eren part de l'equipatge en establir-se al Vaticà— quan a principis d'estiu vaig fullejar l'edició de l'obra que li guardonà el Premi Josep Ixart el 1956, *Figures de temps*— el primer que es va concedir, sigui ara recordat de passada.

Doncs hom fulleja, amb aquella atenció que espera d'una ratlla a l'altra la xàldiga irònica o la guspira de la clarividència, i no falla. L'obra és un dietari i el dia 3 de desembre de 1953 és dedicat a rumiar sobre «el fenomen poètic, que té totes les virtuts i tots els perills de l'evidència i que per això mateix se'ns presenta prèvia i temptadora». Bé! Què hi comenta de perills i virtuts? «El poeta crea amb l'idioma [...] una de les seves conseqüències, per tant, serà la creació d'idioma». Bé, qüestió coneguda, però segueixes llegint mogut per un instint secret que et mou a avançar davant de les pàgines fusterianes. I l'instint no m'ha fallat perquè he trobat la plana que em desperta l'emoció de portar, ja gastats, una desena de lustres (tot i que amb intensitat variada) dedicats a Jacint Verdaguer i a la seva obra (a part semblant estima a altres menes de papers i personatges). Avui, en aquesta lectura sobre el fenomen poètic, em coincideixen el poeta de Folgueroles i l'assagista de Sueca. Inevitable l'emoció, perquè si de Verdaguer algú n'ha escrit les més exactes constatacions i justes alabances des dels meus ulls, evidentment!, és Joan Fuster. En tot cas, per desmentir-me davant de vostès, en copiaré el que diu i podran judicar de la meua exageració.

La llengua prosperava, amb l'*Oda [la d'Aribau]*, i no sols en pregonesa estrictament lírica, sinó també cap al passat, cap a la història feta record que el poeta desvelava. Verdaguer, en canvi, eixampla la llengua en una direcció horitzontal: el lèxic camperol i muntanyenc, aportat per ell en una prodigiosa síntesi vital, duu fixada, i nua, una naturalesa i una humanitat que, durant segles, havien romàs sense versió activa en l'àmbit de l'esperit. Sembla com si l'idioma es venjàs, a través de Verdaguer, del llarg silenci que havia patit. Hi ha, en aquesta poesia, una puresa que no sabríem dir si és d'infant o de salvatge: una virginitat inexorable. El joc de Verdaguer, com el d'Aribau, havia d'ésser mínim: no el necessitaven; els mots advenien a llur ploma com si fossen acabats de nàixer, i això era ja bastant per a proveir-los d'una expressió directa, càlida per la seua mateixa simplicitat, com ells

⁴ Ídem, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: Curial, 1972, p. 63.

⁵ Cerca que ha estat l'origen d'alguns articles sobre el tema publicats al web *Els Borja*, de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians, que el lector pot recuperar aquí: <<https://elsborja.cat/tag/joan-fuster/>>.

volien. [...] L'idioma de mossèn Cinto té unes deus, filològicament, impecables: la pagesia i, d'alguna manera, un difús record dels clàssics.⁶ Però, sobretot, i per primera vegada després d'Aribau, aquest llenguatge net és escrit *de dins estant*, és escrit entranyablement. No importa que Verdaguer l'hagués après d'infant o d'adult: el cas és que se l'havia fet seu, que el *dominava*. El gran vigor de la seua poesia s'origina en això.⁷

Judici admiratiu, precís en cada mot escrit el 1953. Tot el que després s'ha escrit sobre la llengua de Verdaguer em fa l'efecte que no passa de ser una colla de glosses afegides a la plana de Fuster. Passats divuit anys, va afegir-hi la darrera paraula per deixar redó, clos i assentat el seu pensament entorn de la llengua catalana i Verdaguer:

El català renaixent, després de l'enlluernadora desclosa de Verdaguer, que li obria les mines d'una parla rural entre virginal i barbuda, hagué de patir l'empobriment barceloní de Maragall: només els mallorquins van sostenir un criteri i un ús d'equilibri, precursors. El Noucentisme, en fer seu el projecte «normalitzador» de Fabra, superava simultàniament l'exuberància verdagueriana i la indigència dels modernistes: l'«acadèmia», acabada d'estrenar, posaria cada cosa al seu lloc.⁸

Exacte. Limitem-nos a un parell de ratlles, mot a mot. El «català renaixent» és obvietat si ho entenem en el món de l'alta cultura, entenguem-ho bé, aquella que ens permetrà de tutejar-nos amb les cultures del nostre entorn romànic i l'alemany, l'anglès, el polonès, txec, etc., etc.

Allò de faves comptades: quantes i quines obres escrites en llengua catalana, a les acaballes del segle XIX, traspassen fronteres traduïdes a altres llengües? Oi que no cal esmentar-les? Va ser per obra i gràcia «de l'enlluernadora desclosa de Verdaguer», tant, tant enlluernà que saltà fronteres com la de passar de patuès (no em diguin que no és precisa la lliçó del *Dictionnaire de l'Académie Française*: «PATOIS Variété d'un dialecte qui n'est parlée que dans une contrée de faible étendue, le plus souvent rurale. *Parler le patois, parler patois...*», oh!, però la primera edició del *Dictionnaire* el 1694 deia així: «Langage rustique, grossier comme est celui d'un païsan, ou du bas peuple. *Je n'entends point son patois...*», i la del 1878 mantenia des del 1798 que era «Le langage du peuple et des paysans, particulier à chaque Province», i ja tenim la «Província»

⁶ Que se'm permeti ficar-me entremig d'aquesta citació per oferir uns exemples d'aquest ressò dels clàssics: Verdaguer, un vers de *L'Atlàntida*: «←Atlants, heu de desésser...» (IV, 81); de «Qui com Déu?»: «i belluguen los mons eixamenats, / temerosos de fondre's i desésser» (v. 20) (*Idil·lis i cants místics*); Ausiàs March: «Doncs, ¿qui serà que'l cor no li tremole, / veent que tu li tols de l'home l'ésser? / ¿Qui pot pensar la dolor del desésser?» (CXII, 31-33; edició de Robert Archer, Barcelona: Barcanova, 1997; aquest poema no forma part dels que, en versió original i moderna, edità, en ocasió dels 500 anys de la mort del poeta, Joan Fuster a Ausiàs MARCH, *Antologia poètica*, Barcelona: Ed. Selecta, 1959). I d'aquí em ve la comparació: M. Teresa GIRONÉS, «Ausiàs March i la por a la mort: el dolor del desésser», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XLV (2002), p. 217-235 (a la p. 228 els versos copiats).

⁷ Joan FUSTER, *Figures de temps*, Barcelona: Editorial Selecta, 1957, p. 64 i 68-69.

⁸ FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, p. 176.

i ara pagesos i no pagesos som provincians! No em diguin, però: vegeu nota)⁹ a llengua de cultura sense adjectiu afegit.

Verdaguer que, al català, «li obria les mines d'una parla rural»... Doncs això, «le plus souvent rurale [...] particulier à chaque Province» és traduïda a la llengua de Victor Hugo i a la de José Zorrilla, a la de Giacomo Leopardi i a la Gerard M. Hoppins.

Una parla rural, de pagès, sí, «entre virginal i barbuda», la nostra catalana que

com una bordeta malmenada per carrers i places la trobarem ahir, la nostra parla, feta la cendrosa ventafocs de les llengües neolatines, avorrida dels forasters i desdenyada de molts dels seus, enyorant greument lo seu passat i del seu trist present avergonyida. Entredits per ella els estrados i barrotades les cúries, a penes si gosava plorar son dol en un racó de muntanya, i sols s'aconhortava peixent als petits lo pa de la doctrina cristiana,

declamà fogós el canonge Jaume Collell l'1 de maig de 1887 als Jocs Florals. Doncs d'un d'aquests racons de muntanya, «virginal» la recollí Verdaguer i... «barbuda»? Paraula de Fuster i no té pas cap aire d'ironia, no. Al contrari, més sembla d'enaltiment. M'explico així l'adjectiu: Verdaguer fa seva la llengua de casa i dia a dia l'enriqueix fins a recollir l'amplitud de tota la terra on és parlada, i la retorna en vers i en prosa capgirant per a ella l'expressió corrent de «tindre poques barbes», això és, mancat d'experiència, ser incapaç de servir per a tots i cadascun dels rams de la cultura, sense caràcter per llançar-se a la palestra... Doncs no, jo, la llengua, no soc de «poques barbes», soc barbuda perquè l'adjectiu és el sinònim cridaner i vistent del més planer i precís que Fuster ha dit de mi: en parlar de la llengua de Maragall afirma que «la dosi de joc hi és ben escassa: no per riquesa i vigor, com en Verdaguer...».¹⁰ «Vigor», això és exacte, una llengua «virginal i vigorosa», la que brollà de les mines, que va obrir-me-les aquell xicot de Folgueroles. Una sinonímia que si algú pensa que me l'empesco forçadament, va errat perquè aquesta paraula és la que consta en el primer text ací copiat: «El gran vigor de la seua poesia s'origina en això» i l'«això» és la llengua que «té unes deus, filològicament, impecables: la pagesia i, d'alguna manera, un difús record dels clàssics».

Tota la barba, per continuar amb la imatge llampant i fusteriana, per «l'exuberància verdagueriana». Rotunda afirmació. Ell m'ha envigorida —pot seguir dient-nos la llen-

⁹ No em diguin, però, que només val la definició del diccionari, perquè em sembla prou cridanera, per exemple, una certa varietat d'interpretacions que es desprenen de: «[Carles] Riba —és el qui conta el fet—, Ferran Soldevila, el pintor Sunyer, i algun altre escriptor i artista català, residien, amb les seues famílies, durant cert temps, en un lloc de França; a força de conuiu-hi, les dones franceses que els feien el servei domèstic havien anat aprenent català, fins a tal punt que quan les senyores volien parlar d'alguna cosa sense que les criades se n'assabentassen havien d'acudir al castellà; això fou mal rebut per les franceses, que digueren: “Ara que ja coneixiem la seua llengua, perquè no els entenguem, parlen en *patois*”», escrit al dietari del dia 31 de juliol de 1954 (Joan FUSTER, *Dos quaderns inèdits*, Alzira: Ed. Bromera, 2004, p. 147).

¹⁰ FUSTER, *Figures de temps*, p. 65.

gua— i de ventafocs m’ha fet senyora. Ell ha descobert la riquesa de les meves gràcies lèxiques i semàntiques i poètiques que arreu arreu han sigut admirades.

Un altre retall de daurada reflexió de Joan Fuster:

El problema del poeta [...] radica en el fet d’haver de conciliar aquesta exigència de dicció personal [...] amb la capacitat de comprensió d’un públic que solament disposa de les accepcions i dels costums del llenguatge corrent, patrimonial. El poeta, doncs, crea amb l’idioma.¹¹

I l’observació aplicada als temps de Verdaguer ens planta davant el fet que aleshores, a ciutat, i en escriure «ciutat» es vol dir «cultura», no la popular, sinó la literària i la de la ciència, el dret i l’oratòria sagrada, l’ensenyament i la política, el costum del llenguatge era embastardit de castellanismes, patrimonialment pobríssim i sense ús real i pràctic. I la reflexió de Fuster fineix amb una sentència: «el poeta, doncs, crea amb l’idioma». I Verdaguer, podem afegir-hi, en recuperar la llengua la va recrear. Ni més ni menys. És un tot, tan explícit i cert que Fuster podia haver acabat el seu judici sobre Verdaguer amb aquestes paraules, «és lo gran do, lo inestimable present que Déu ha volgut fer a la Pàtria catalana en lo moment històric d’un renaixement sens exemple», si no les hagués proclamades el seu amic Collell.¹²

No deixo d’estar admirat dia sí dia també davant de l’obra de Verdaguer. No deixo d’estar-ho en llegir i rellegir el pensament i el redactat de Fuster que parla de la llengua verdagueriana, perquè en ella el poeta va «saber treure profit dels parlars vius de les comarques [...] i, d’alguna manera, un difús record dels clàssics. Però, sobretot, i per primera vegada després d’Aribau, aquest llenguatge net és escrit *de dins estant*, és escrit entranyablement».¹³ Sense discussió: una llengua així escrita esdevé *poètica* i *digna*. A mans del poeta de Folgueroles i de l’assagista de Sueca. Com no atrevir-me a lloar Joan Fuster si, murri com ell sol i amb paraula precisa, també se’m fa entranyable?

¹¹ Ibidem, p. 62.

¹² Jaume COLLELL, «Pròleg» a Jacint VERDAGUER, *Pàtria*; vegeu-ne l’edició a Joan REQUESENS PIQUER, *Estudis verdaguerians de Jaume Collell*, Barcelona: Editorial Barcino, 1996, p. 355.

¹³ FUSTER, *Figures de temps*, p. 68.